

Л.О.Корецька,
Старший викладач Херсонського
інституту міжрегіональної академії
управління персоналом

СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУЦІЯК СИСТЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЙНОГО ВПЛИВУ НА ДИТИНУ НАПРИКІНЦІ ХУІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Дитина – специфічна соціально-демографічна спільнота у сукупності її ознак і характеристик соціального життя від пренатального періоду до 14 років. Діти вступають у певні стосунки з дорослими, які готують їх до виконання соціально значущих ролей у процесі соціалізації та соціальної адаптації. Учені зазначають, що дитинство – це важливий і необхідний період розвитку особистості, який виконує низку незмінних функцій у соціальній системі: функція відтворення – збереження та відтворення всієї системи суспільних відносин у період соціалізації дитини; трансляційна – усвідомлення та опанування досвіду та знань попередніх поколінь, традицій, цінностей свого народу, держави; світоглядно-інформаційна – система знань, яка відтворює модель світу та світогляду дитини, за допомогою чого дитина визначає своє місце у соціумі; аксіологічна – сприйняття та критична оцінка різноманітних явищ і процесів, цінностей і норм поведінки у соціумі; нормативно-регулятивна – становлення і регулювання стосунків дитини із соціальним оточенням; соціально-технологічна – впровадження інноваційних соціальних технологій, спрямованих на вдосконалення окремих соціальних процесів, організаційних заходів для оптимізації соціальних взаємодій; життєво-орієнтаційна – формування життєвої компетенції дитини для вирішення особистих проблем [7, с.62].

Визначенню методологічних засад, принципів, методів вивчення особистості дитини присвячені праці українських (І.Зверева, А.Капська, Л.Коваль, Л. Міщик, Н.Ничкало, О. Сухомлинська, С.Харченко, О.Чиж та ін.) і

російських (Б.Бім-Бад, В.Бочарова, М. Галагузова, В.Дружинін, А.Мудрик, В.Семьонов, Г.Філонов, М.Фірсов, Т. Яркіна) авторів.

Категорії «соціалізація», «соціальна адаптація», «соціальна активність», «соціальне виховання», «соціальне середовище», «соціальні інституції» досліджувалися Р. Арцишевським, А. Бойко, Н.Бурою, Ю. Гапоном, А.Капською, О.Карпенко, П.Клішом, Л.Коваль, Н.Лавриченко, М.Лукашевичем, А.Малько, І.Миговичем, П.Середою, Н. Самойленко, В. Федяєва, С.Хлебик та іншими ученими.

Виховання дитини є особливим видом суспільно необхідної діяльності суспільства, завдяки якому відбувається діяльність з передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду, планомірний і цілеспрямований вплив, що забезпечує формування особистості, її підготовку до громадського життя і продуктивної праці.

Учені розглядають виховання як функцію суспільства, що складається у свідомому соціальному впливі на дитину з метою підготовки її до виконання тієї чи іншої суспільної ролі шляхом передачі йому накопиченого людством соціального досвіду, вироблення визначених рис і якостей. Ми вважаємо, що корені дослідження дитинства мають загально-цивілізаційну природу, обумовлену взаємозв'язком з різними культурами. Тому метою нашої статті є ретроспективний аналіз визначення позицій системних впливів соціальних інституцій на соціалізацію дитини в умовах Півдня України наприкінці ХУІІІ – початку ХХ століть. Серед завдань, які конче необхідно розглянути, - є: становлення соціальних інституцій як чіткої, змістовної і логічної системи соціально-педагогічного впливу на особистість дитини на Півдні України наприкінці ХУІІІ – початку ХХ століть; розглянути типологію впливових механізмів кожної з інституцій на індивідуальні прояви на шляху соціалізації дитини; проаналізувати механізм самоорганізації і трансформації особистості дитини від кінця ХУІІІ до початку ХХ століть.

Відомо, що у всі часи за допомогою системи освіти держава здійснює одну із найважливіших своїх соціальних функцій - культурно-виховну місію

виховання дитини. При цьому концептуальному підході вважається, що стан освіти і рівень освіченості різних соціальних верств і груп у межах дитинства був одним із найбільш суттєвих чинників стану загальної культури суспільства, його духовного життя і умовою успішного впливу на соціалізацію дитини.

Така місія покладається на соціальні інституції як систему статусів і ролей, соціальних норм та санкцій, соціальних організацій, здатних ефективно впливати на соціалізаційні процеси, а саме на процес соціального спрямування дитини і дитинства взагалі.

Саме функціонування соціальних інституцій є благом для суспільства, оскільки їх соціально обумовлене функціонування приносить користь, вирішує певні конкретні завдання виховання дитини. Закономірність існування явних та латентних функцій соціальних інституцій обумовлена впорядкованістю діяльності і забезпечує взаємодію соціального середовища і дитини з метою її підготовки до передбачуваних соціальних ролей, що сприяє ефективній соціалізації дитинства і впорядковуванню соціального управління та контролю за ним.

З точки зору З. Ліпсета, Дж. Ландберга, соціальні інституції припускають «свідомо регульовану і організовану форму діяльності маси людей, відтворення зразків поведінки, звичок, традицій, які передаються з покоління в покоління і повторюються у найстійкіших позиціях. Р.Осипов зазначає, що «кожна соціальна інституція, що входить до певної соціальної структури, організовується для виконання тієї або іншої суспільно значущої мети і функцій [5, с.118].

На думку педагогів, філософів, соціологів, соціальні інституції є сукупністю норм і правил поведінки, моделей і зразків поведінки, особливо для підростаючого покоління, з метою забезпечення норм важливих для суспільного життя» (Н. Смелзер, Д. З. Норт).

Інституціоналізаційний підхід дає можливість прослідкувати динаміку соціалізаційного розвитку дитини, характер якісного взаємовпливу соціокультурної сфери з іншими сферами її суспільного життя, усвідомити реальний процес становлення, функціонування і розвитку дитини під впливом і наглядом соціальних інституцій. Цей підхід передбачає, що саме соціальні інституції є джерелом настанов, принципів, теоретичних висновків, здатних здійснювати регулятивну функцію поведінки дитини у соціальному середовищі. Оскільки учіння як форма виховання орієнтоване на розвиток заданих окремих якостей, сторін культури кожного індивіда у конкретному організованому середовищі. Виховання орієнтоване на формування цілісної особистості дитини, коли середовищем соціалізації у такому виховному процесі є все суспільне життя.

Система виховання дитини на шляху її соціалізації забезпечувалася соціальними інституціями і сприяла формуванню внутрішнього світу особистості, була стимулом підвищення духовності у суспільстві. І. Ільїн вважав головним у вихованні – розбудити духовне начало в дитині, привчити її до почуття відповідальності, стверджувати у неї предметну силу судження і волю до духовної цілісності в житті»[3, с.385].

Дитина засвоює і переживає норми свого співіснування у своїй культурі, причому приймає ці норми як належне від своїх батьків, ровесників, сусідів, потім вона піднімається до рівня ідеології своєї сім'ї, яка виражена у системі певних цінностей та ціннісних орієнтацій. Джерельна база дослідження В. Федяєвої свідчить, що «основною формою, головною виховною інституцією виховання дітей була родина, де дитина набувала першого соціального досвіду завдяки дорослим членам сім'ї – батька, матері, бабусі, дідуся, братів і сестер, засвоювала норми поведінки, певні життєві настанови, сімейні цінності...» [9, с. 78]. І досягається це через опору на традиції, усталені стереотипи мислення, які є своєрідним культурним середовищем формування особистості. Це середовище повсякденного життя проявляється у вигляді змісту релігійних обрядів і вірувань, мистецтва, певного способу життя, інших групових

відмінностей, які виникли у результаті еволюційного розвитку в певних кліматичних, геополітичних та інших умовах. Традиція тут створює ту органічну єдність, яка дає людській спільноті притаманне їй відчуття ідентичності.

Повсякдення в умовах функціонування соціальних інституцій Півдня України наприкінці ХУІІІ – початку ХХ століть осмислюється нами через мотиваційну та емоційно-вольову сфери ставлення до епохи, яке визначається інтересами, ідеалами, життєвими спрямуваннями.

Розвиток і функціонування соціальних інституцій цієї доби ґрунтувалися на чотирьох основних їх джерелах: відповідній концепції розвитку і функціонування держави, її ідеології, суспільних традиціях та конфесійній приналежності.

У здійсненні соціалізаційних впливів на дитину сама взаємодія повинна мати смислова опосередкованість, а для постійного відтворення вона потребує певних регулятивів, які викристалізуються і набувають статусу суспільних у вигляді моральних імперативів, правових норм, легітимних положень, законів науки, культурних смислів, що утворюють соціальний простір, у якому живе і чинить індивід.

Соціальні інституції мали пряме відношення до формування і виховання дитини відповідно до її місця в соціумі як у соціальній структурі первинно задані [5].

Впливи соціальних інституцій на виховання і життєзабезпечення дитини незаперечні. Традиції, сім'я, школа, ідеологія, право й інші соціальні інституції суттєво позначаються на її ціннісних орієнтаціях, освіченості і наявності адаптивних можливостей реалізації життєвих планів, здійсненні певних відчутних корекцій індивідної буттєвості.

М. Вебер бачив у соціальних інституціях спосіб відтворення соціальних зв'язків на основі соціальних норм і моделей поведінки [1]. На думку Г. Горака, ґрунтом, на якому зростає індивід, є не лише соціум як сукупність актуально діючих суспільних відносин, а все суспільство. У цьому розумінні

індивід є транссоціальний суб'єкт і його коріння сягає історичних глибин, від яких значною мірою залежить значущість індивіду, діапазон його унікальності [2].

Так, на Півдні України наприкінці ХУІІІ – початку ХХ століть чільне місце серед соціальних інституцій у вихованні дитини посідала сім'я. У сучасному ж суспільстві спостерігається процес ослаблення сім'ї як соціальної інституції, зміна її соціальних функцій, неролевих сімейних відносин. Сім'я втрачає свої стратегічні позиції щодо соціалізації дитини, в організації виваженого дозвілля та інших важливих функцій – продуктивній діяльності і культурі спілкування, вмінні розрізняти добро і зло, умінні використовувати усталені моральні цінності в умовах функціонування соціального простору.

Вивчаючи досвід кінця ХУІІІ – початку ХХ століття, ми звернули увагу на те, що у перші роки життя дитини вихователями були батько і мати, саме вони мали велике завдання торкнутися «дитячої душі промінцем Божественної благодаті і краси, любові й радості, ...щоб душа повірила у велику силу всесвіту і прагнула нової краси і нової радості» через віру в Бога [10, с. 419]. Все це обумовлено нерозривним зв'язком з іншою інституцією – релігією. Адже все виховання було підпорядковане у державі дотриманню 10 заповідей Божих. Дитина якомога раніше повинна була відчувати чужі страждання, щоб мати здатність жаліти, берегти й допомагати. Тобто до семи років дитина через народні пісні, колискові, весільні пісні, казки, билини спостерігає зовнішній світ; у цей час вона у предметній та ігровій діяльності з допомогою матері вчилася себе обслуговувати, а з семи років її залучали до конкретної дитячої діяльності як необхідної умови її повноцінного психічного розвитку, що забезпечувала розвиток психічних якостей, удосконалення пізнавальних інтересів, розширення форм пізнання дійсності та формування власного досвіду у результаті засвоєння суспільно-історичного досвіду.

З огляду на те, що Південь України наприкінці ХУІІІ – початку ХХ століть був полікультурним середовищем, ми мали змогу простежити систему міжнаціональних стосунків у вихованні дітей, особливо специфіку їх

виховання у сім'ї. У повсякденній практиці представники кожного етносу взагалі мали стосунки виключно з представниками своєї конфесії, і можливості встановлювати широкі соціальні відносини з іншими були обмеженими, проте заперечувати факти системних контактів і тісної взаємодії зі іншими етносами у середовищі неможливо. Так, міжетнічні контакти поліетнічного населення Південної України відбувалися невимушено, безпосередньо, толерантно, водночас етнічні місії здійснювалися у соціумі і формування у свідомості дітей індивідуально. Хоч це не заважало жити спільноті в умовах «збірного образу сусіда». Найбільш тісні міжетнічні зв'язки між етносами реалізувалися у господарській сфері та на рівні побутового спілкування. Специфіка зберігалася лише в одязі, обрядах, сімейних традиціях, релігії та мові, що свідчить про збереження високого рівня національної самосвідомості та етнічної ідентичності цих етносів на Півдні України зазначеного періоду.

До цієї організованої діяльності відносяться інституції педагогічного впливу, інституції охорони здоров'я, інституції фізичного розвитку, інституції благоустрою, інституції опікування сиротами та каліками, інвалідами й людьми похилого віку, методологію яких обумовлюють систематизовані загальні соціальні закони, тому зміст роботи соціальних інституцій Півдня України наприкінці ХУІІІ – початку ХХ століть зводився до засвоєння інформації, впровадження її у життя, оптимальної реалізації соціальної ролі як головної умови соціального прогресу суспільства.

Оскільки мета системної реалізації соціалізаційних впливів на дитину - це підготовка її особистості для виконання свого соціального призначення у суспільстві, що у актуальним у моделі розробки соціальних інституцій, адекватних умовам їх функціонування.

На кінець досліджуваного періоду, що розглядається нами, склалася певна структура інституцій допомоги: лікувальні установи - лікарні, будинки для душевнохворих; установи опіки - богадільні, інвалідні будинки для невиліковно хворих; навчально-виховні заклади – церковноприходські школи,

виховні будинки, сирітські будинки, училища для дітей службовців; інститути пансіонерів, місцеві благодійні товариства.

До середини XIX ст. виникло розуміння того, що необхідна система державної опіки та надання соціальної допомоги нужденним. У зазначений період розвиваються державні підходи до проблем дітей-інвалідів, материнства й дитинства, а також соціальної патології: професійного жебрацтва, проституції, дитячої бездоглядності. Так поступово склалися нові інституції, форми допомоги та підтримки нужденних. Держава прагнула запозичити європейський досвід побудови системи опіки різних категорій знедолених, формуючи державну систему благодійництва за рахунок руйнування парафіяльної і монастирської.

З'ясовано, що Південь України був лідером у справі розвитку початкової освіти, що можна пояснити впливом бурхливого економічного розвитку цього регіону. Повністю освітні запити не були задоволені внаслідок недостатньої кількості шкіл, прагнення населення надати освіту насамперед хлопцям через впровадження платного навчання. На початку XX століття почали звертати більше уваги на освіту жіноцтва. Так, у Херсонській губернії навчалось – 35,4%, для порівняння - у Катеринославській - 33,6% , Таврійській – 37%. Для представниць найчисельніших національностей регіону працювали національні школи: приватні єврейські училища, німецькі церковно-парафіяльні училища та школи грамоти, німецькі приватні жіночі школи, фельдшерсько-акушерські курси. Внутрішня організація шкіл була єдиною, підкорялася законодавчим актам і розпорядженням МНО.

Розглянута у статті проблема дозволяє зробити наступні висновки:

- система соціальних інституцій, які формувалися відповідно до потреб суспільства, у розвитку соціального середовища, у збереженні культурного, духовного, інтелектуального, громадянського спадку є важливим чинником соціалізації особистості дитини;

- виховання дитини на шляху реалізації системних зусиль соціальних інституцій постає у вигляді цілісного процесу соціальної творчості у системі її виховання;

- виховання мало всі ознаки соціальних відносин: засвоєння соціальних норм і цінностей, зразків поведінки для збереження і функціонування суспільних відносин; наявність система соціального контролю, що забезпечувала адекватну тодішньому соціуму поведінку дитини у відповідності до визначених зразків діяльності і критеріїв цінностей;

- виховання як соціальна інституція було системою закладів - навчальних, організаційних, виховних, які здійснювали просвітницьку роботу у контексті загальнонаціональних зразків, що створювали систему виховного впливу, здатного працювати на вимоги держави, її загальних інтересів в умовах людського чинника, а саме: узгоджених загальнолюдських цінностей і позицій.

Отже, функціонування соціальних інституцій постає як організована діяльність щодо виховання дитини, спрямована на засвоєння конкретних цінностей культури з метою відтворення особистості, адекватної соціальній природі цього суспільства.

Список літератури

1. Вебер М. Избранное. Образ общества / Пер. с нем. — М.: Юрист, 1994.- 704 с.
2. Горак Г.І. Філософія.- К., 1991. – 167 с.
3. Ильин И.А. Собрсочин. в 10 т.Т.3- м.,1993, с.385
4. Луппов П. Немецкие начальные школы в России. К вопросу о немецких колониях на русской земле. -Пг., 1916
5. Осипов Р. В., Кравченко А. И. Институциональная социология//Современная західна соціологія. Словник. - М., 1990 - С.118

6. Пидкасистый П.И. Педагогика.- М.: Педагогическое общество России, 1998.- 640 с.
7. Самойленко Н.С. Соціологія дитинства як об'єкт соціологічних досліджень // Соціологія.- С.62
8. Федяєва В.Л. Сімейне виховання в історичній ретроспективі (друга половина XIX – XX століття). – Херсон: РПО, 2010.- 347 с.
9. Харчев А.Г Социология воспитания.- М.: Политиздат, 1990. – 220 с.
- 10.Шестун Е. Православная педагогика. – М., 2001. – 559 с.

У статті розглядаються соціальні інституції як осередки соціалізаційних впливів на дитину в умовах Півдня України наприкінці ХУІІІ – початку ХХ століть.

Ключові слова: дитина, дитинство, дитяча діяльність, духовність, соціальні інституції, соціальна норма, виховне середовище.

В статье рассматриваются социальные институты как очаги социализационных влияний на ребенка в условиях Юга Украины конца ХУІІІ – начала ХХ веков.

Ключевые слова: детство, ребенок, детская деятельность, духовность, социальные институты, социальная норма, воспитательная среда.

Social institutions as a system of social development impact of child in Southern Ukraine at the end of ХУІІІ – early ХХ century.

The social institutions as centers of social development impact on a child in Southern Ukraine at the end of ХУІІІ - early ХХ centuries considered in this article.

Key words: child, childhood, children's activity, spirituality, social institution, social norm, educational environment.